

Prikazi, osvrti, ocjene

Snježana Kordić
Filozofski fakultet, Zagreb

Anna Dąbrowska Eufemizmy współczesnego języka polskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 1993, 420 str.

Istraživanju eufemizama posvećuje se posljednjih desetljeća veća pažnja, prije svega u engleskom, njemačkom, talijanskom i španjolskom jeziku. Radovi o toj problematici mogu se podijeliti u dvije grupe: jednu čine cjelovite monografije (Kany 1960; de'Paratesi 1964; Widłak 1970; Luchtenberg 1975) i rječnici (Spears 1981; Holder 1987), a drugu čine radovi u kojima se opisuje pojedina leksičko-semantička oblast, npr. izrazi koji se tiču smrti (Engelking 1984), politike (Reich 1973; Leinfellner 1981) ili psovki (Zwoliński 1982). Za slavenske jezike nedostaju kako pojedinačne studije tako i cjelovitije monografije i rječnici pomoću kojih bi se mogao upoznavati ovaj izuzetno zanimljiv jezični materijal. Stoga pojavljivanje knjige Anne Dąbrowske *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, u kojoj se opisuju eufemizmi u suvremenom poljskom jeziku, ima važnost ne samo za poljski jezik nego i za sve druge slavenske jezike. Istraživanje eufemizama u tom radu provedeno je na bogatom empirijskom materijalu, prikupljenom iz tekstova koji pripadaju dvadesetom stoljeću: iz beletristike, novina, narodne poezije, razgovornog jezika. Knjiga se sastoji od dvaju osnovnih dijelova: teoretskog dijela, u kojem se razmatra pojam jezičnog *tabua* i razlozi za njegovo pojavljivanje te se diskutira o definiciji eufemizma; empirijskog dijela, gdje se govori o područjima na kojima se eufemizmi pojavljuju i gdje se analiziraju jezična sredstva pomoću kojih se eufemizmi ostvaruju.

Sam početak knjige rezerviran je za opis pojma o kojem je, kako autorica kaže, napisano više radova nego o eufemizmima. To je pojam *tabua*, koji svoje brojne obrade duguje tome što nije samo jezični nego i antropološki, etnografski, religijski i psihološki pojam, prisutan u svim kulturama. Za riječ *tabu* u Klaićevu *Rječniku* piše da je »1. kod primitivnih naroda – zabrana koja se stavlja na neki predmet, rad, riječ i sl.; narušavanje te zabrane povlači, tobože, za sobom tešku bolest, smrt; 2. *prenes.* zabranjeni predmeti,

pitanja, mišljenja i sl.; nešto posvećeno, sveto, što se ne smije dirati, nepovredivo; velika i nedokučiva, nepristupačna tajna;«. U oba slučaja, i kad se odnosi na nešto negativno i kad se odnosi na nešto sveto, tabu označava zabranu. O pojmu *jezičnog tabua* autorica navodi da dosad nije bio predmet sistematičnijih i iscrpnijih studija. On se, kao i drugi tabui, vezuje za zabranu, ali za zabranu izgovaranja određenih riječi. Najčešće se javlja u sferi religije, praznovjerja, politike i seksa – intimna, religijska ili neka druga za čovjeka životno važna i opasna sfera podliježe cenzuri. Tada pojava koju tabu označava biva ili predmetom šutnje ili se umjesto izraza-tabua (*verbum proprium*) pojavljuje izraz-zamjena, koji pojavu imenuje drugim riječima. Takav izraz-zamjena pomoću kojeg se otklanjaju negativne konotacije *verbum propria* jest *eufemizam*. Eufemizam je, dakle, odgovor jezika na zabranu izgovaranja određenih riječi.

Različitim definicijama eufemizama u poljskim i u stranim rječnicima te u radovima poljskih i stranih lingvista posvećen je drugi teorijski dio knjige. Potpuno je u skladu s tim definicijama i ono što o eufemizmima nalazimo u Klaićevu *Rječniku*: »upotreba blaže riječi (katkada i suprotnog značenja) za neki neugodni, ružni ili zlokobni pojam; npr. kad se kaže *obilaziti istinu* mjesto *lagati, otići kud za vazda gre se* mjesto *umrijeti*«. Eufemizmi su u knjizi Anne Dąbrowske, po autoričnim riječima, shvaćeni veoma široko. Oni su jezični izrazi: a) koji se pojavljuju zbog izvanjezičnih razloga (zabrana psihološke, društvene, ideološke, političke prirode), općenito rečeno – zbog tabua; b) imaju ulogu da se pomoću njih izbjegne, prekrije ili ublaži direktno imenovanje neke pojave – to direktno imenovanje ne može se koristiti jer daje povoda neželjenim konotacijama; c) izazivaju ili pozitivne ili neutralne konotacije. Pravac vrednovanja ide od negativnog (*verbum proprium*) preko neutralnog do pozitivnog, ili od neutralnog do pozitivnog. Kao rezultat, riječ ili izraz koji je eufemizam jest ili neutralan ili pozitivan.

U empirijskom dijelu knjige eufemizmi se prvo analiziraju s obzirom na područja njihove upotrebe. Ta područja opisivana su na osnovi leksičkih i semantičkih polja. Autorica razlikuje šesnaest takvih polja: religijska vjerovanja, imena opasnih životinja, imena bolesti, smrt i s njom povezane pojave, poroci, loši običaji, ovisnosti, ljudska fizička svojstva, financijsko stanje i nazivi novca, jezične etikete, grijesi, uvrede i sredstva kazne, profanosti, zakletve, kletve, imena dijelova tijela, imena fizioloških aktivnosti, seksualne aktivnosti, politika i diplomacija. Unutar svakog polja eufemizmi su razvrstani u podgrupe. Tako se npr. u okviru religijskih vjerovanja govori o imenima boga i imenima vraga, smrt i s njom povezane pojave raščlanjene su na umiranje (npr. *skończyć życie* = okončati život, *odejść na zawsze* = otići zauvijek, *skończyć swoje dni* = okončati svoje dane, *prezejechać się na tamtem świat* = preći na onaj svijeti), naglu smrt (npr. *wystać na tamten świat* =

poslati na onaj svijet, *eliminować* = eliminirati, *likwidować* = likvidirati), zamišljanje personificirane smrti (npr. *pani koścista* = koščata gospoda), samoubojstvo (npr. *odebrać sobie życie* = oduzeti sebi život), mrtvački sanduk (npr. *drewniany szlafrok* = drveni šlafrok, *drewniana jesionka* = drveni jesenski kaput), groblje (npr. *miejsce ostatniego spoczynku* = mjesto posljednjeg poćinka, *wesołe miasteczko* = veselo mjestašće, *park sztywnych* = park ukoćenih), pogreb (npr. *smutny obrzed* = tužni obred). Imena opasnih bolesti također se često zamjenjuju eufemizmima, npr. AIDS je *adidas*, *syfilis* je *choroba kawalerska*, *syf*, *syfilis autenticus*. Na kraju opisa svakog pojedinog leksićko-semantićkog polja autorica navodi i primjere eufemizama iz drugih jezika (engleskog, njemaćkog, talijanskog, španjolskog), npr. za gore navedenu bolest možćmo usporediti njemaćke eufemizme *Liebesandenken* ('ljubavna uspomena'), *noble Krankheit* ('otmjena bolest'), *das große S* ('veliko S'), *Sand* ('pijesak'), *Syph*, *französische Krankheit* ('francuska bolest'). Kad se usporede primjeri iz različityh jezika, mogu se uočiti velike sličnosti u djeloćkrugu eufemizama.

Drugi empirijski dio knjige pokazuje da svaka jezićna razina – fonološka, morfološka, leksićka, semantićka, kao i razina izrićaja i teksta, metajezićna i suprasegmentalna razina te grafićjska – može poslućžiti kao sredstvo pomoću kojeg se ostvaruje eufemizam. Na fonološkoj razini često se koristi npr. metateza, zamjena fonema; na morfološkoj razini koriste se sredstva fleksije, sredstva tvorbe; na leksićkoj razini koriste se npr. sinonimi, antonimi, hiperonimi; na semantićkoj razini česta je metafora, metonimija, perifriza, ironija; na razini izrićaja i teksta koristi se zamjena prikladnom frazom, npr. *ty jućz wiesz co* ('ti već znaš što'), *wiadomo co* ('poznato je što'), koriste se formule isprićavanja, npr. *z przeproszeniem* ('s oprostćenjem'); na grafićjskoj razini često sredstvo je trotoćka; za metajezićni opis izraza koji je tabu autorica navodi kao najpopularniji primjer upotrebu *cztery litery* ('ćetiri slova') umjesto *dupę*, suprasegmentalna sredstva su npr. pauza, intonacija.

Analiza nekoliko tisuća primjera eufemizama dovela je autoricu do sljedećih zakljućaka:

- a) Eufemizmi su frekventni u jeziku i pojavljuju se u svim njegovim funkcionalnim stilovima.
- b) Oni pripadaju brzo promjenljivom jezićnom materijalu (to se najbolje može vidjeti na zakletvama). Međutim, rijetko se događa da neki istrošćeni eufemizam potpuno izgubi snagu da smiri situaciju i otkloni negativne asocijacije povezane s verbum propriumom.
- c) Tradicionalna tvrdnja da su eufemizmi jedno od osnovnih sredstava promjene znaćenja vrijedi jedino za kolokvijalni jezik (zakletve, imena fizioloških aktivnosti i dijelova tijela). Emocionalni vokabular istroši se

najbrže pa je to razlog stalnoj potrebi za popunjavanjem u njemu nastajućih praznina.

- d) Jezična sredstva pomoću kojih se eufemizmi ostvaruju veoma su raznovrsna i nalaze se na svim razinama jezika. U većini značenjskih područja upotrebe eufemizama prevladavaju leksička i semantička sredstva (hiperonimi, metafore i perifraze).
- e) Bilo koja riječ (izraz, idiom) može funkcionirati kao ublažujući element, to ovisi jedino o pragmatičkim okolnostima.
- f) Jezična sredstva pomoću kojih se eufemizmi ostvaruju općenito su veoma slična u različitim jezicima.
- g) Eufemizmi u različitim evropskim jezicima pripadaju istom (ili vrlo sličnom) leksičkom i semantičkom polju.

Na kraju knjige nalazi se opsežna bibliografija i kazalo eufemizama. Svojom zanimljivom temom i načinom na koji je ta tema opisana ova knjiga sigurno će privući pažnju lingvista i dati poticaj za istraživanje eufemizama u drugim slavenskim jezicima, tim više što su sličnosti između različitih jezika i različitih naroda na tom jezičnom materijalu više nego očite.